

16. *Виханский О. С.* Менеджмент / О. С. Виханский, А. И. Наумов. — М. : Экономист, 2004. — С. 216.
17. *Шахов В. В.* Страхование : учебник для вузов / В. В. Шахов. — М. : Страховой полис : ЮНИТИ, 1997. — 311 с.
18. *Лапкина И.* Полис – дело добровольное / И. Лапкина // Новые известия. — 2002. — № 28. — С. 6.
19. *Основы банковской деятельности* / под ред. К. Р. Тагирбекова. — М. : Инфра-М, 2001. — 720 с.
20. *Плотников А.* Что такое банковское страхование / А. Плотников // Банковские технологии. — 2003. — № 4. — С. 55–59.
21. *Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій, затв. постановою Правління Національного банку України від 17 лип. 2001 р. №275* // Офіц. вісн. України. — 2001. — № 34. — С. 115.
22. *Гребенщиков Э.* Страховая отрасль Японии / Э. Гребенщиков // Финансы. — 2001. — № 7. — С. 58–63.
23. *Кричевский Н.* О некоторых аспектах взаимодействия страховых компаний и банков / Н. Кричевский // Финансы. — 2001. — № 12. — С. 47–50.
24. *Базилевич В.* Сучасна парадигма страхування: суть та протиріччя / В. Базилевич // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка : Серія "Економіка". — 2006. — № 81–82. — С. 7–9.
25. *Беляков А. В.* Банковские риски: проблемы учета, управления и регулирования / А. В. Беляков. — М. : БДЦ-пресс, 2003. — 278 с.
26. *Бубнов В.* Страхование лизинговых сделок как инструмент повышения инвестиционной активности / В. Бубнов // Страхование дело. — 2000. — № 8. — С. 28–31.
27. *Гитман Л. Дж.* Основы инвестирования / Л. Дж. Гитман, М. Д. Джонк. — М. : Дело, 1999. — 1008 с.

удк 336.221.4(477)

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ПРИНЦИПИ ОПОДАТКУВАННЯ ТА НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ

ЖУКЕВИЧ О., аспірант кафедри фінансів КНТЕУ

Удосконалення податкової системи починається з визначення принципів оподаткування та їх раціонального впровадження, на цій основі має будуватися податкове законодавство. Руйнувати та формувати нову законодавчу базу недоцільно, необхідно вносити корективи

відповідно до змін у податковому просторі. Чинне податкове законодавство можна охарактеризувати як суперечливе, невизначене, нестабільне, неадекватне нинішнім умовам господарювання. Реформування податкової системи визначається як оптимальне поєднання фіскальної ефективності та регулюючих механізмів економічного зростання, що відображається у принципах оподаткування, на основі яких здійснюється реформування податкового законодавства.

Слід відзначити здобутки вітчизняних вчених у дослідженні теоретичних і практичних аспектів оподаткування. Зокрема А. Крисоватий [1], П. Мельник [2], А. Соколовська [3], Л. Шаблиста [4] та інші приділяють значну увагу визначенню причин сучасного стану податкової системи, напрямів здійснення її реформування, дослідженню впливу податкової системи на розвиток як фінансової сфери країни в цілому, так і окремих її складових. Однак продовження досліджень щодо визначення комплексу цілей і заходів держави, спрямованих на ефективне функціонування податкової системи є актуальним.

В основу формування податкової системи закладено принципи оподаткування, які вперше були сформульовані А. Смітом. Вченим обґрунтовано чотири принципи, що лежать в основі сучасної податкової системи: пропорційності оподаткування, визначеності, зручності та справедливості. Громадяни повинні здійснювати платежі на користь держави пропорційно своєму доходу, стверджував А. Сміт. Податок, його розмір, строк сплати, спосіб платежу повинні бути чітко визначеними і зрозумілими для платника. Автор зазначав, що податок потрібно стягувати тоді, коли найзручніше його сплачувати. Справедливість податку стосується того, як його розмір відбивається на матеріальному становищі платників, оскільки податок повинен становити необтяжливу частку доходу громадян [5].

У своїх працях Д. Рікардо підтримував і розвивав думку А. Сміта. Він вважав, що "найкращий податок – найменший податок". Тобто справедливість податку слід вважати першопочтовим до формування системи оподаткування та правильних ефективних взаємовідносин між суб'єктами податкової системи.

Потрібно встановлювати рівновагу між державними витратами та доходами, що формуються за рахунок податків, стверджував М. Тургенєв. Він запропонував такі принципи оподаткування:

- рівномірний розподіл податків – відповідність їх доходу платника;
- визначеність податку;
- збір податків у зручний час;
- орієнтація значної частини податкового тягаря на чистий дохід;
- дешеве збирання податків.

Узагальнюючи викладене, можна запропонувати низку принципів, що характеризують податкову систему, а саме: економічної ефек-

тивності, рівного податкового тягаря, соціальної справедливості, стабільності та гнучкості.

Принцип економічної ефективності можна розглядати з двох позицій. З одного боку, відбувається виконання фіскальної функції податків. Розглядаючи дотримання цього принципу в аспекті опосередкованого оподаткування, слід зазначити, що саме непрямі податки є головними наповнювачами бюджету та мають переважно фіскальну спрямованість, забезпечують швидкість, повноту та регулярність надходжень від цих платежів; "вони є надійною і легко контрольованою дохідною базою бюджету" [4, с. 41]. Дотримання цього принципу дозволить мінімізувати можливість уникнення від сплати податків, залежно від конкретного виду платежу. Несплата непрямих податків пояснюється лише тим, що товари та послуги, у ціні яких є частка відповідного платежу державі, не споживаються. Прозорість механізму визначення податкових зобов'язань непрямих податків це підтверджує. Однак запобігти несплаті прямих податків складно, оскільки механізм їх обчислення важче прослідкувати та проконтролювати. З іншого боку, принцип економічної ефективності тісно пов'язаний із виконанням податками регулюючої функції. За допомогою цих фінансових інструментів здійснюється формування конкурентного середовища, впровадження прогресивних технологій.

Рівнонапруженість податкового тягаря між платниками повинна забезпечуватись прогресивним характером, тобто розмір сплаченого податку повинен прямопропорційно залежати від розміру одержаного доходу. "Чим менше дохід, тим більшу його частину забирають непрямі податки" [7, с. 25]. Головним недоліком непрямих податків, на противагу прямим, є саме регресивність цих платежів. Рівного податкового тягаря можна досягти лише за допомогою диференціації ставок непрямих податків, а саме звільнення від дискримінації в порядку сплати та розміру податку.

Основою реалізації *принципу соціальної справедливості* є орієнтація на платників податків, оскільки показником вимірювання справедливості є рівень матеріального добробуту громадян. Лише на цьому повинно базуватись поступове встановлення оптимальної структури податкової системи, що максимально задовольнятиме всіх учасників податкових відносин. Порушення справедливості здійснюється за рахунок необґрунтованого надання пільг певним категоріям платників, нерационального встановлення розміру податкових платежів тощо.

Стабільність податкової системи забезпечується незмінною законодавчою базою, чіткими механізмами справляння податків. Цей принцип досить актуальний для України. Часті податкові реформи, зміни в законодавстві негативно впливають на економічне життя у державі, хоча це може бути зумовлено досить об'єктивними факторами.

Вдале *пристосування до постійного оновлення системи оподаткування* відповідає основному її завданню – забезпеченню доходами бюджету країни. Саме тому податкова система повинна бути гнучкою і

постійно пристосовуватись до змін в економічній сфері, які проводить держава в певний період її розвитку. Слід зауважити, що досягнення максимально граничних величин як стабільності, так і гнучкості негативно впливає на розвиток податкової сфери. Ефективність податкової системи залежить від досягнення оптимального співвідношення цих критеріїв.

Дотримання розглянутих вище принципів створюватиме передумови для правильної, виваженої діяльності держави у сфері оподаткування. На жаль, вони використовуються не повною мірою, а іноді й зовсім не використовуються. Це можна назвати спотворенням фундаментальних основ оподаткування. Розглянуті принципи формування податкової політики дозволяють визначити пріоритетні напрями їх використання. Однак дотримання принципів оподаткування у їх гармонійному поєднанні надзвичайно важливе для ефективного формування податкової системи сьогодні та її реформування як справедливої та економічно виправданої в найближчому майбутньому.

Основою формування податкової системи є податкова політика, в якій відображається комплекс цілей і заходів держави, спрямованих на ефективне функціонування податкової системи відповідно до соціально-економічної мети суспільства, на реалізацію основних функцій податків [8, с. 108].

Своїми діями в цій сфері держава намагається досягти:

- стимулювання динамічного розвитку економіки на принципах економічного зростання;
- забезпечення оптимального наповнення бюджетів і стабільності у сфері державних фінансів;
- структурної перебудови економіки, заохочення інвестиційної та інноваційної діяльності;
- стимулювання розвитку зайнятості та самозайнятості;
- підвищення добробуту населення та розвитку людського капіталу [1, с. 845].

Держава, через проведення податкової політики, здійснює вплив на обсяги та структуру національного виробництва, ділову активність суб'єктів господарювання (стримання або стимулювання), рівень інфляції, рівень зайнятості, а також впливає на стан конкурентного середовища. У першу чергу потрібно сприяти розвитку всіх сфер життя суспільства, використовуючи при цьому податкові важелі та інструменти.

Вітчизняні вчені схиляються до думки, що "з перших кроків становлення податкової системи України в підході до її формування проявився не індивідуалізм, який передбачає врахування історичних особливостей економічного розвитку країни, а копіювання чужих податкових систем" [4, с. 38]. Це спричинило негативні наслідки: збільшення кількості збиткових підприємств, зростання безробіття, ускладнення соціально-економічної ситуації.

Отже, з огляду на суттєві недоліки державної податкової політики, потрібно проводити структурну перебудову керуючись, насамперед, потребою максимізації регулюючої та стимулюючої функцій податкової системи. Головною метою податкової політики є оптимізація оподаткування, досягнення балансу між економічною ефективністю та соціальною справедливістю [9, с. 59].

Сьогодні реалізація податкової політики відбувається без глибокого аналізу фінансових зв'язків у економіці, потреб держави у фінансових ресурсах для виконання покладених на неї функцій. Отже, її реалізація відбувається під впливом заходів, спрямованих як на утримання дохідної бази бюджету, так і на формування пільгових режимів оподаткування для окремих галузей і груп підприємств.

Аналіз динаміки структури доходів зведеного бюджету України за 2000–2008 рр. свідчить про її залежність від податкової політики та економічної ситуації в країні (таблиця). У 2003 р. спостерігалось зниження фіскальної ефективності податку на додану вартість, мита і податку на прибуток підприємств, та однак у 2007 р. частка ПДВ зведеного бюджету становила 36.8 % податкових надходжень. У 2004 р. частка акцизного збору в структурі зведеного бюджету зросла до 10 %, але через неефективне управління цим видом платежу у 2007 р. вона знизилася до 6 %, хоча фактично відбувається нарощення обсягів цих надходжень.

Динаміка податкових надходжень до Зведеного бюджету України за 2000–2008 рр. (млрд грн)*

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Податкові надходження, в т.ч.	31.3	36.7	45.4	54.3	63.2	98.1	125.7	161.3	227.2
податок на додану вартість	9.4	10.3	13.5	12.6	16.7	33.8	50.4	59.4	92.1
акцизний збір із вироблених в Україні товарів	1.8	2.2	3.6	4.7	6.1	7.4	7.6	9.1	10.2
ввізне мито	1.6	1.9	2.1	3	4	6	6.9	9.6	11.9
податок на прибуток підприємств	7.7	8.3	9.4	13.2	16.2	23.5	26.2	34.4	47.9
податок з доходів фізичних осіб	6.4	8.8	10.8	13.5	13.2	17.3	22.8	34.8	45.9
інші податки	4.4	5.2	6.0	7.3	7.0	10.1	11.8	14.0	19.2

* Складено за даними: *Статистичний щорічник України за 2002 рік* : довідкове видання. — К. : Техніка, 2003; *Статистичний щорічник України за 2007 рік* : довідкове видання. — К. : Техніка, 2008; *Постанова* Колегії Рахункової палати України № 9-6 від 6 трав. 2008 р. — Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua>; *Звіт* Державного казначейства України від 25 січ. 2009 р. — Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.

Фіскальне навантаження на економіку зазнавало значних коливань за останнє десятиліття. Це підтверджують дані щодо частки ВВП, що перерозподіляється через бюджет: у 1998 р. – 28.2 %, у 2001 р. – 26.9 %, у 2004 р. – 26.5 %, у 2006 р. – 31.9 % [10], у 2008 р. – 29.9 % [11]. Таким чином, держава повинна бути зацікавлена в оптимізації оподаткування, насамперед, щодо раціональної поведінки економічних суб'єктів.

Податкова політика в Україні має свої особливості, а саме:

- відсутня цілеспрямованість;
- переважно фіскальний характер;
- неефективна структура податкової системи;
- не відпрацьований механізм стягнення певних податків;
- переважання непрямих податків;
- широке розповсюдження податкових пільг;
- високий рівень податкового тягаря та нерівномірність його розподілу [12, с. 93].

З кінця 90-х років ХХ ст. пропозиції щодо здійснення податкової реформи концентрувались навколо прийняття Податкового кодексу, який повинен узагальнити і впорядкувати положення про податкову систему України, забезпечити її прозорість та стабільність, оскільки проблеми суперечливості, некоректності, невизначеності податкового законодавства стоять досить гостро. Хоча Податковий кодекс не є самодостатнім документом, та все ж необхідність проведення групування, підпорядкованості, раціонального тлумачення законодавчих актів і їх контролювання покладається на головний документ податкової сфери.

Напрями та етапи вдосконалення податкової системи сформульовані у Концепції реформування податкової системи України [10]. Як зазначено у Концепції, вітчизняна податкова система перебуває на другому етапі свого реформування, тобто має відбуватись еволюційний її розвиток відповідно до вектора сталого економічного зростання України на інвестиційно-інноваційній основі.

Міністерством фінансів України розроблено проект Стратегії реформування податкової системи України, який передбачає реалізацію невідкладних заходів, спрямованих на подолання основних недоліків чинної податкової системи та розширення бази оподаткування. Це першочергове завдання, яке згідно з проектом потрібно втілити в життя до кінця 2010 р. [13]. За даними Міністерства фінансів України, подальша нормотворча робота з доопрацювання Податкового кодексу України відбувається з урахуванням результатів широкого громадського обговорення та фахового аналізу впливу податкової реформи на економічні процеси в Україні та формування доходів бюджетів усіх рівнів.

Здійснення податкового регулювання повинно балансувати сфери інтересів бюджету та платників податків. Це дозволить досягти ефек-

тивності податкової політики. Необхідною умовою ефективності є стабільність і передбачуваність, що забезпечують перспективність фінансової політики взагалі, а також високий рівень роботи податкової служби на основі розроблених нормативно-правових актів із питань оподаткування та освоєння механізмів стягнення податків.

Отже, податкова політика характеризується діяльністю держави у сфері запровадження, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів до державних фондів. Ефективність її відображується у взаємозв'язку та взаємодії системи оподаткування з платниками та органами контролю, тобто у раціональному функціонуванні податкової системи країни. Формування податкової політики має базуватись на визначенні співвідношень в оподаткуванні між прямими та непрямими податками; сферами виробництва та споживання; доходами фізичних та юридичних осіб; доходом індивідуальним та сімейним; необхідністю та доцільністю диференціації податкових ставок, використання пільг тощо.

Через визначення і встановлення певного рівня ставок податків і зборів, податкова політика впливає на загальний рівень податкового навантаження кожного суб'єкта економічної діяльності в країні. Для зниження чи підвищення загального податкового навантаження не обов'язково змінювати розміри податкових ставок, це може бути здійснено шляхом збільшення чи зменшення обсягів податкових пільг для певних суб'єктів господарювання. Дослідження А. Лаффера підтверджує, що держава зобов'язана завжди проводити помірковану політику податкового тиску для забезпечення стабільних надходжень. Ця концепція спрямована на зменшення навантаження на суб'єктів оподаткування, а зростання надходжень до бюджету має здійснюватись за рахунок збільшення платників податків та розширення податкової бази.

Питання щодо рівня податкового навантаження на економіку надзвичайно важливе. "Під тягарем оподаткування розуміють всю суму збитків, завдану податками населенню" [14, с. 471]. Надмірний тягар свідчить про втрату ефективності при оподаткуванні, що характеризується зниженням рівня добробуту громадян. Показник податкового навантаження є основним індикатором обсягів податкових зобов'язань суб'єктів господарювання. Загальноприйнятої методики щодо визначення рівня податкового тягара не існує. Доцільно використати таку формулу для розрахунку податкового навантаження (Π_H) у відсотках [15, с. 46]:

$$\Pi_H = \frac{\Pi}{\text{ВВП}} \cdot 100\% ,$$

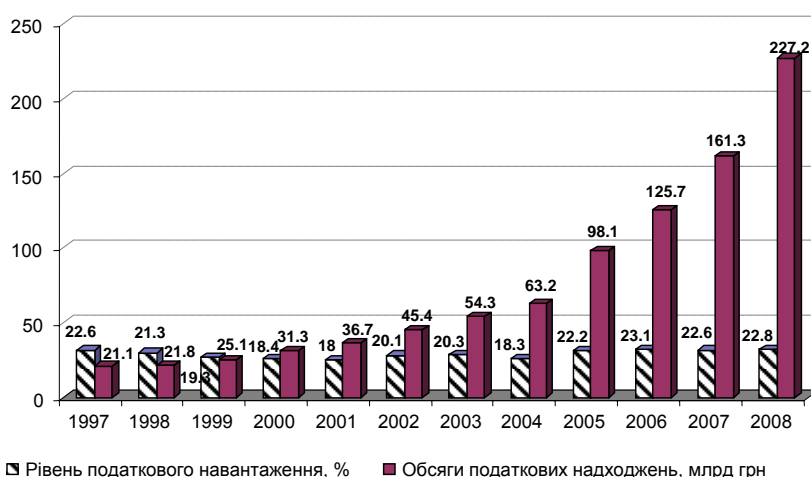
де Π – обсяги податків (податкових платежів);

ВВП – валовий внутрішній продукт держави.

Проаналізувавши дані за 1997–2008 рр. можна констатувати, що в обсягах податкових надходження до Зведеного бюджету та рівні податкового навантаження не спостерігалось певних стабільних тенденцій. Хоча з 1997 р. по 2001 р. податковий тиск на економіку знизився з 22.6 % до 17.98 %; однак у 2008 р. він становив 22.8 % (рисунк). зниження податкового навантаження дає змогу підвищити надходження до бюджету за рахунок податків. Можна констатувати, що держава проводить таку податкову політику, яка тримає на відносно однаковому рівні податковий тиск на економіку, підвищуючи при цьому обсяги податкових надходжень до бюджету.

Вітчизняні науковці, які здійснюють пошук оптимальних меж податкового тягаря [2; 3; 4; 16; 17], стверджують, що неможливо точно визначити межі загального рівня оподаткування економіки. Хоча, досліджуючи взаємозв'язки та взаємовпливи структури податків та надходжень до бюджету з розвитком економіки країни, можна виокремити певні тенденції, які допоможуть уникнути негативних наслідків при розвитку національного господарства.

Динаміка обсягів податкових надходжень до Зведеного бюджету України та рівня податкового навантаження у 1997–2008 рр.*

Отже, ефективність податкової системи відображається через застосування та дію податкового механізму, який враховує конкретну економічну ситуацію в країні та роль держави у регулюванні соціально-економічних процесів. Із метою досягнення результативності податкового регулювання економіки повинен розроблятися механізм вико-

* Розраховано за даними: *Статистичний щорічник України за 2002 рік* : довідкове видання. — К. : Техніка, 2003; *Статистичний щорічник України за 2007 рік* : довідкове видання. — К. : Техніка, 2008; *Звіт Державного казначейства України* від 25 січ. 2009 р. — Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.

ристання конкретних податкових форм і методів управління. Прийняття Податкового кодексу України сприятиме зниженню податкового тиску шляхом скасування безпідставних пільг і розширення бази оподаткування. Це, у свою чергу, збільшить надходження до бюджету, а також дозволить вирішити складні соціальні питання.

Реформування податкової системи повинно базуватись на принципі фіскальної ефективності, тобто формування дохідної частини бюджету на відповідному рівні, що забезпечить виконання державою своїх функцій; досягнення рівності податкового тягаря, рівна напруга між платниками, соціальна справедливість, стабільність і гнучкість – запорука ефективності податкової системи. Оптимальне співвідношення цих показників дозволить забезпечити економічне зростання України не лише на певному етапі, а й у довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Іванов Ю. Б.* Податкова система : підручник / Ю. Б. Іванов, А. І. Крисоватий, О. М. Десятник. — К. : Атіка, 2006. — 920 с.
2. *Мельник П. В.* Розвиток податкової системи в перехідній економіці / П. В. Мельник. — Ірпінь : АДПСУ, 2001. — 362 с.
3. *Соколовська А. М.* Податкова система України: теорія та практика становлення / А. М. Соколовська. — К. : НДФІ, 2001. — 371 с.
4. *Шаблиста Л. М.* Податки як засіб структурної перебудови економіки / Л. М. Шаблиста ; НАН України ; Ін-т економіки. — К., 2000. — 218 с.
5. *Смит А.* Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит ; пер. с англ. В. С. Афанасьев. — М. : Эксмо, 2007. — 957 с.
6. *Рикардо Д.* Сочинения. В 3 т. / Рикардо Д. ; пер. с англ. — М. : Госполитиздат, 1953. — Т. 1 : Начала политической экономии и налогового обложения. — 350 с.
7. *Кучерявенко Н. П.* Курс налогового права в 6 т. Особенная часть. Т. IV : Косвенные налоги / Н. П. Кучерявенко. — Х. : Право, 2007. — 536 с.
8. *Економічний енциклопедичний словник.* У 2 т. / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій. — Л. : Світ, 2006. — Т. 2. — 568 с.
9. *Суторміна В. М.* Держава-податки-бізнес / В. М. Суторміна, В. М. Федосов, В. Л. Андрущенко. — К. : Либідь, 1992. — 328 с.
10. *Про схвалення концепції реформування податкової системи України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 лют. 2007 р. № 56-р.* — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
11. *Показники виконання Зведеного бюджету України за 2008 рік : звіт Державного казначейства України від 25 січ. 2009 р.* — Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
12. *Куценко Т. Ф.* Бюджетно-податкова політика / Т. Ф. Куценко. — К. : КНЕУ, 2002. — 256 с.
13. *Про схвалення стратегії реформування податкової системи України : проект розпорядження Кабінету Міністрів України.* — Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>.
14. *Соколов А. А.* Теория налогов / А. А. Соколов. — М. : ООО "Юринфо-Пресс", 2003. — 506 с.

15. *Петрович Й.* Проблеми розвитку та шляхи вдосконалення податкової політики України / Й. Петрович // Банківська справа. — 2000. — № 6. — С. 43–47.
16. *Корнус В. Г.* Принципи оподаткування та базис для вдосконалення побудови системи оподаткування / В. Г. Корнус // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 2 (56). — С. 14–21.
17. *Чередніченко Ю. В.* Питання реформування податкової системи України в період її незалежності / Ю. В. Чередніченко // Актуальні проблеми економіки. — 2005. — № 9 (51). — С. 83–90.

удк 336.225 (1–87)

СТРУКТУРА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ПОДАТКОВИХ ОРГАНІВ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

ЯРЕНКО Г., молодший кредитний аналітик
ТОВ "Кредит Європа Лізинг"

Наприкінці ХХ ст. у світовій економіці та економіках окремих країн посилюється інтерес та розуміння важливості вдосконалення управління оподаткуванням. Нині конкурентоспроможність національних економік значною мірою визначається їх податковою політикою, обсягами та якістю державних послуг, здатністю держави заохочувати ділову активність у країні. Країни Заходу, усвідомлюючи актуальність питань удосконалення системи управління оподаткуванням, докладають чимало зусиль для їх вирішення.

Оскільки через систему податків у різних країнах перерозподіляється близько третини валового внутрішнього продукту (ВВП) (рис. 1), управління оподаткуванням віднесене до категорії питань національної безпеки.

Україна, в економіці якої тільки нещодавно розпочалися процеси ринкової трансформації, відчуває гострий дисбаланс між потребами зростаючої економіки та стримуючими можливостями системи управління оподаткуванням суб'єктів її господарювання. За даними Українського центру соціально-економічних досліджень, організованого Гарвардським інститутом міжнародного розвитку, в Україні питома вага податків у ВВП відповідає рівню розвинених країн Європи (близько 40 %) [1], але якість управління податками потребує суттєвого вдосконалення.